

посади, особисте зобов'язання, особиста порука, застава, домашній арешт, тримання під вартою), обов'язковим вже є набуття особою процесуального статусу підозрюваного. Тобто на момент прийняття рішення про застосування цих заходів, об'єктивні факти вже були оцінені з суб'єктивної точки зору суб'єктів і ці факти вже отримали необхідну позитивну оцінку з точки зору наявності у їх складі підстав для прийняття рішення – оголошення підозри.

Список використаних джерел

1. Letowska E. Liberal Concept of Human Rights in central and Eastern Europe: Institute of Public Affairs. Варшава, 1998. 86 р.
2. МакБрайд Д. Практика Європейського суду з прав людини з питань застосування положень Європейської конвенції з прав людини, які стосуються запобіжного ув'язнення. *Практика Європейського суду з прав людини. Рішення. Коментарі*. 2003. № 4. С. 185–186.

Хабло Оксана Юрїївна,

професор кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ВІДСТУП ВІД ЗОБОВ'ЯЗАНЬ, ВИЗНАЧЕНИХ ЄВРОПЕЙСЬКОЮ КОНВЕНЦІЄЮ З ПРАВ ЛЮДИНИ, ПІД ЧАС ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ

Під час дії воєнного стану чи інших надзвичайних правових режимів можуть виникати обставини, які об'єктивно унеможливають дотримання загальної процесуальної форми здійснення кримінального судочинства. Про пошук оптимальної форми регламентації кримінального провадження під час дії воєнного стану свідчать перманентні зміни та доповнення до ст. 615 Кримінального процесуального кодексу (далі – КПК) України.

Безсистемність змін та доповнень до КПК України дозволяє стверджувати про відсутність концептуального підходу щодо його реформування. Одним із проблемних питань постало питання легітимності відступу від дотримання прав людини, гарантованих нормами міжнародного права, зокрема і права на свободу та особисту недоторканність. Адже в ст. 615 КПК України порядок та строки затримання особи постійно змінювалися. Зокрема, з серпня 2014 року до квітня 2022 року прокурор міг приймати рішення про тримання особи під вартою на строк до 30 діб під час розслідування терористичних злочинів, з квітня до серпня 2022 особу можна було затримати на 216 годин, а з серпня 2022 року ці особливі порядки обмеження права на свободу були скасовані [1].

У зв'язку з цим постає питання, чи можливий відступ від зобов'язань, визначених ст. 5 Європейської конвенції з прав людини

(далі – ЄКПЛ) під час кримінального провадження при дії надзвичайних правових режимів.

Так, можливість відступу від дотримання прав людини, гарантованих як Конституцією України, так і ЄКПЛ, передбачена міжнародно-правовими нормами. Зокрема, у ч.1 ст. 15 ЄКПЛ зазначено, «що під час війни або іншої суспільної небезпеки, яка загрожує життю нації, будь-яка Висока Договірна Сторона може вживати заходів, що відступають від її зобов'язань за цією Конвенцією, виключно в тих межах, яких вимагає гострота становища, і за умови, що такі заходи не суперечать іншим її зобов'язанням згідно з міжнародним правом» [2].

Україна скористалася цим правом і ще в травні 2015 року Верховна Рада України прийняла Постанову «Про відступ України від окремих зобов'язань, визначених Міжнародним пактом про громадянські і політичні права та Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод» [3].

Втім, відступ від зобов'язань, визначених ЄКПЛ, має здійснюватися лише на підставі істотних вимог та з дотриманням процедурних правил. Так, Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ) неодноразово розглядав питання про легітимність відступу від зобов'язань у таких рішеннях: «Лоулес проти Ірландії» від 1 червня 1961 року, «Ірландія проти Сполученого Королівства» від 18 січня 1978 року, «Броуган та інші проти Сполученого Королівства» від 27 травня та 28 жовтня 1988 року, «Мехмет Хасан Алтан проти Туреччини» від 20 березня 2018 року.

У зв'язку з цим практика ЄСПЛ виробила стандарти відступу від зобов'язань, визначених ЄКПЛ. Зокрема, як відмічає Джеремі Макбрайд, у ст. 15 ЄКПЛ передбачено «чотири істотні вимоги: (а) наявність війни або іншої суспільної небезпеки, яка загрожує життю нації; (б) вжиті заходи мають впливати лише на права, від яких може бути відступ; (с) заходи не повинні суперечити іншим зобов'язанням за міжнародним правом; і (d) заходи повинні вживатися виключно в тих межах, яких вимагає гострота становища. До того ж прецедентним правом Європейського суду встановлено, що будь-який захід щодо відступу має бути законним, і на відступ можна посилалися тільки в частині території, чітко зазначеної як територія, на якій він застосовний» [4, с. 5].

Так, станом на 2023 рік ЄСПЛ має практику розгляду справ щодо відступу, обумовленого надзвичайними ситуаціями, спричиненими терористичними актами («Лоулес проти Ірландії»), чи спробами державного перевороту («Мехмет Хасан Алтан проти Туреччини»).

Зокрема, в справі «Лоулес проти Ірландії» заявник намагався застосувати захист за ст. 5, 6 і 7 ЄКПЛ, які захищають будь-яку особу

від арешту чи тримання під вартою без суду. Втім, ЄСПЛ визнав, що військовий і підпільний характер формувань, а також страх, який вони поширювали серед населення, факт і вкрай серйозні наслідки їхніх діянь дають підстави для твердження, що вжиті заходи були такими, яких вимагала ситуація, що склалася. На підставі цього ЄСПЛ дійшов висновку, що, хоча затримання заявника без доставляння до судді не мало правового підтвердження в ст. 5 ЄКПЛ, однак ґрунтувалося на джерелі права щодо відступу від положень, якого належно дотримався уряд Ірландії. Тому ЄСПЛ не визнав порушення Конвенції в цій справі [5].

Варто зауважити, що як війна, так і антитерористична операція чи операція об'єднаних сил, які тривають в Україні з 2014 року, відповідають цій ознаці, адже є винятковою ситуацією кризи або надзвичайної ситуації, яка впливає на все населення та становить загрозу для організації життя нації та суспільства.

Однією з вимог відступу від зобов'язань є те, що вжиті заходи мають впливати лише на ті права, від яких може бути відступ. Тобто, відступ від прав та свобод, визначених ЄКПЛ, не є абсолютним. Адже не від усіх прав можливий відступ. Зокрема, відповідно до п. 2 ст. 15 ЄКПЛ це «положення не може бути підставою для відступу від статті 2, крім випадків смерті внаслідок правомірних воєнних дій, і від статей 3, 4 (пункт 1) і 7» [2]. Тобто, відступ не може здійснюватися від прав, визначених у ст. 2 (право на життя, крім смерті від правомірних воєнних дій), ст. 3 (заборона катування та жорстокого поводження), п. 1 ст. 4 (заборона рабства та підневільної праці) та ст. 7 (покарання без закону).

В цьому контексті актуальним є питання щодо відступу від положення п. 3 ст. 5 ЄКПЛ, де передбачено, що «кожен, кого заарештовано або затримано згідно з положеннями підпункту «с» пункту 1 цієї статті, має негайно постати перед суддею чи іншою посадовою особою, якій закон надає право здійснювати судову владу, і йому має бути забезпечено розгляд справи судом упродовж розумного строку або звільнення під час провадження» [2].

Адже під час дії надзвичайних правових режимів не завжди є об'єктивна можливість доставити затриманого до суду у найкоротший строк. Зокрема, відповідно до вимог ч. 1 ст. 211 КПК України строк затримання особи без ухвали слідчого судді, суду не може перевищувати сімдесяти двох годин з моменту затримання.

Разом з цим ЄСПЛ визнав прийнятною семиденну затримку (відповідно до відступу згідно зі ст. 15 у зв'язку з надзвичайною ситуацією, спричиненою тероризмом) до того, як суд може санкціонувати затримання, тоді як він не вважав прийнятною затримку на чотирнадцять днів (рішення у справі «Аксой проти Туреччини» від 18 грудня 1996 року) [4, с. 8]. Варто підтримати думку Джеремі

Макбрайда, який стверджує, що більш тривалу затримку, ніж семиденна, можна вважати прийнятною під час війни, коли можуть виникнути значні труднощі для функціонування судів, оскільки така ситуація значно відрізняється від тієї, що розглядалася ЄСПЛ, а саме: невелика судова система під загрозою терористичних атак [4, с. 8].

Отже, кожна держава має належно реагувати на загрози її національній безпеці, життю і здоров'ю її громадян. Під час війни або іншої суспільної небезпеки, яка загрожує життю нації, дозволяється відступ від окремих зобов'язань, зокрема і щодо гарантування права, визначеного ст. 5 ЄКПЛ. Втім, такий відступ має здійснюватися при наявності визначених законом підстав і та з дотриманням процесуальної форми. При цьому законодавець має забезпечити розумний баланс між інтересами суспільства, якому загрожує військова агресія, та правами затриманої особи, які гарантовані ЄКПЛ та Конституцією України.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : затв. Законом України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-1775>

2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : прийнята 4 листоп. 1950 р. *Верховна Рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004

3. Про відступ України від окремих зобов'язань, визначених Міжнародним пактом про громадянські і політичні права та Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод: Постанова Верховної Ради України від 21 трав. 2015 року № 462-VIII. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/462-19#Text>

4. Застосування статті 5 Європейської конвенції з прав людини під час війни. Інформаційна довідка розроблена експертно-консультативною групою Ради Європи з підтримки Офісу Генерального прокурора України. URL : <https://rm.coe.int/-5-upd/1680a8eb68>

5. Case of «Lawless v. Ireland» (Application № 332/57) : Judgment European Court of Human Rights 1 July 1961. HUDOC. European Court of Human Rights. URL : <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-57518%22%5D%7D>